

Katarzyna Siewert-Kowalkowska
Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy

WYBRANE PROBLEMY TŁUMACZENIA FRAZEOLOGII POLSKIEGO JĘZYKA PRAWNEGO NA JĘZYK NIEMIECKI

DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/RP.2015.011>

Zarys treści: Artykuł stanowi próbę przybliżenia problematyki tłumaczenia frazeologizmów polskiego języka prawnego na język niemiecki. Tekst składa się z dwóch głównych części, z których pierwsza to zarys teoretyczny zagadnień związanych z frazeologią specjalistyczną, ze szczególnym uwzględnieniem frazeologii języka prawnego i prawniczego. Druga część jest poświęcona omówieniu wybranych problemów tłumaczeniowych, wynikających z różnic językowych i kulturowych, na przykładzie dwóch przekładów kodeksu spółek handlowych na język niemiecki.

Słowa kluczowe: tłumaczenie frazeologizmów, język prawny i prawniczy, problemy tłumaczeniowe

Wstęp

Wrefleksji translatoologicznej nad przekładem prawniczym najwięcej uwagi poświęca się zagadnieniom związanym z terminologią, która ze względu na swoje kulturowe i systemowe uwarunkowanie nastęrcza tłumaczom wiele trudności. W literaturze przedmiotu podkreśla się, że zasadniczą fazę tłumaczenia stanowi analiza porównawcza pojęć prawnych, której celem jest wybór właściwego ekwiwalentu terminologicznego (por. de Groot 1999: 11–12; Jopek-Bosiacka 2006: 30–31; Pieńkos 1999: 121; Sandrini 2009: 153). Poprawne stosowanie terminologii jest bez wątpienia bardzo ważnym kryterium oceny jakości tłumaczenia tekstów prawnych i prawniczych czy tekstów specjalistycznych w ogólności, ponieważ terminy są głównym nośnikiem informacji i w istotny sposób ułatwiają specjalistom komunikację (por. Picht

1990: 207). Jednak przekład tego rodzaju tekstów nie ogranicza się jedynie do użycia odpowiednich ekwiwalentów terminologicznych. Teksty będące środkiem komunikacji międzyludzkiej nie są wyłącznie zbiorami odizolowanych od siebie terminów, lecz wypowiedziami językowymi, w których terminy występują zawsze w kontekście, tworząc z innymi terminami bądź jednostkami niebędącymi terminami bardziej lub mniej stałe połączenia wyrazowe zwane frazeologizmami specjalistycznymi (por. Arntz, Picht, Mayer 2002: 33; Stolze 2010: 11; Tryuk 2000: 99). Zwłaszcza z perspektywy tłumacza znaczenie tych połączeń dla tekstów specjalistycznych jest nie do przecenienia, ponieważ są one ich cechą konstytutywną, stanowiąc – jak uważają niektórzy – prawie 80% słownictwa specjalistycznego i technicznego (por. Tryuk 2000: 99). Poza tym z powodu dużego skonwencjonalizowania tekstów specjalistycznych, które przejawia się na wszystkich poziomach języka, a więc w słownictwie, gramatyce, frazeologii oraz w strukturze samego tekstu, znajomość frazeologizmów specjalistycznych jest nieodzowna (por. Cedillo 2004: 24). Ze względu na konwencjonalizację frazeologia spełnia ważną rolę, ponieważ jej poprawne użycie umożliwia sprawną i skuteczną komunikację oraz podkreśla specjalistyczny charakter tekstu, i to zarówno tekstu w języku ojczystym, jak i przekładu (por. KÜDES 2002: 63).

Frazeologia specjalistyczna

Zainteresowanie badaczy frazeologizmami występującymi w tekstach specjalistycznych pojawiło się nie – jak można by przypuszczać – w kręgu językoznawców zajmujących się frazeologią języka ogólnego, lecz wśród terminologów, translatologów i badaczy języków specjalistycznych (por. Gläser 2007: 483). Wolfgang Fleischer, niemiecki frazeolog, konsekwentnie wyklucza terminologiczne związki wyrazowe z obszaru badań frazeologicznych ze względu na specyficzne właściwości tych jednostek języka, np. na ich strukturę (terminy mogą mieć postać pojedynczych wyrazów lub grup wyrazowych i z reguły są prymarnymi strukturami językowymi) oraz ich przynależność do systemów terminologicznych (por. Fleischer 1997: 74–75). Pogląd ten nie dziwi o tyle, że poza względną stabilnością i reproduktywnością frazeologizmy specjalistyczne nie wykazują innych cech charakteryzujących frazeologizmy języka ogólnego, takich jak idiomatyczność czy leksykalizacja (por. Burger 2003: 48, 164; Kjær 1991: 119; Kjær 1992: 50–51; Kjær 2007: 511; Worbs 1998: 2). Terminy frazeologiczne (*phraseologische Termini*) zostały natomiast uwzględnione w pracy Haralda Burgera, Annelies Buhofer i Ambrosia Sial-

ma pt. *Handbuch der Phraseologie*, gdzie są zdefiniowane jako frazeologizmy nominalne o wyspecjalizowanym znaczeniu, którego nie można wyprowadzić ze znaczeń składających się na nie komponentów (por. Burger, Buhofer, Sialm 1982: 38). Także w późniejszej swojej publikacji Harald Burger włącza te specyficzne związki wyrazowe do badań frazeologicznych, sytuując je wśród specjalnych grup frazeologicznych wyodrębnionych na podstawie specyficznych kryteriów (por. Burger 2003: 48–49).

Badania nad frazeologią specjalistyczną zainicjowali specjaliści pracujący na uniwersytetach (przede wszystkim w byłej NRD), którzy stykali się z tym typem związków wyrazowych w czasie lektury obcojęzycznej literatury, tłumacze, którzy na własne potrzeby przygotowywali dwujęzyczne listy kolo-kacji, których nie zawierały słowniki specjalistyczne, oraz nauczyciele w ramach dydaktyki języków specjalistycznych, którzy na zajęciach ze studentami musieli wyjaśniać znaczenia specjalistycznych wyrazów o złożonej strukturze składniowej i semantycznej (por. Cedillo 2004: 42–43; Gläser 2007: 484).

Zasadniczą dyskusję na temat frazeologii specjalistycznej jako dyscypliny językoznawczej podjął w 1987 r. niemiecki terminolog Heribert Picht, wygłaszając na VI Europejskim Sympozjum Języków Specjalistycznych w Finlandii referat pod tytułem „Frazeologia specjalistyczna” („Fachsprachliche Phraseologie”) i uzasadniając w nim konieczność utworzenia dyscypliny naukowej zajmującej się przede wszystkim kontrastywnym badaniem werbalnych grup wyrazowych występujących w językach specjalistycznych. Zwrócił on bowiem uwagę na dokonującą się specjalizację znaczenia czasowników języka ogólnego, gdy jako komponent wchodzi one w skład wyrażenia specjalistycznego (por. Cedillo 2004: 42–43; Gläser 2007: 485). Rok później na VII Międzynarodowej Konferencji Językoznawstwa Stosowanego i Edukacji Specjalistycznej w Dreźnie Rosemarie Gläser w referacie „Czy istnieje frazeologia specjalistyczna?” („Gibt es eine Fachsprachenphraseologie?”) zaproponowała podejście integracyjne w badaniach nad frazeologią języków specjalistycznych, a mianowicie zastosowanie kategorii opisu i modeli strukturalnych języka ogólnego do badania frazeologizmów wyekscerpowanych z tekstów i słowników specjalistycznych (por. Gläser 486–487). Później, od połowy lat 90. XX w., frazeologia specjalistyczna stała się przedmiotem ożywionego zainteresowania naukowego, którego owocem jest wiele publikacji poświęconych tego typu jednostkom języka występującym m.in. w tekstach z zakresu medycyny (Müller 1993), ekonomii (Duhme 1991; Delplanque 1997; Günther 2003; Cedillo 2004), techniki komputerowej (Kißig 1995; Rothkegel 1997), prawa (Kjær 1990, 1991, 1992, 1994, 2007; Gautier 1999; Wirrer 2001; Eckardt 2002; Seifert 2004), prawa europejskiego i polityki (Ro-

thkegel 1989; Cohen 2003; Gréciano 2004) (por. Gläser 2007: 487–488; Kjær 2007: 506).

O tym, że frazeologia specjalistyczna to stosunkowo nowy obszar eksploracji naukowej, świadczy także brak jednolitej terminologii oraz brak konsensusu zarówno co do samej definicji frazeologizmu specjalistycznego, jak i przedmiotu badań.

Niejednolitość terminologiczna przejawia się w stosowaniu przez badaczy różnych nazw na określenie przedmiotu badań frazeologii specjalistycznej. W niemieckiej literaturze przedmiotu mówi się o zwrotach specjalistycznych (*Fachwendungen*, *fachsprachliche Wendungen*), frazeologizmach specjalistycznych (*Fachphraseologismen*, *fachsprachliche Phraseologismen*), frazemach specjalistycznych (*Fachphraseme*), frazach specjalistycznych (*Fachphrasen*), frazeologizmach terminologicznych (*terminologische Phraseologismen*), terminach frazeologicznych (*phraseologische Termini*) i frazeoterminach (*Phraseotermini*) (por. Arntz, Picht, Meyer 2002: 34; Gläser 2007: 482–484; Gréciano 1995: 187; Stolze 1999: 103–106).

W literaturze przedmiotu różnie definiuje się też sam frazeologizm specjalistyczny. Najwęższe rozumienie tego pojęcia proponuje się w terminologii, gdzie według normy DIN 2342 frazeologizm specjalistyczny to połączenie terminu z czasownikiem (por. Gläser 2007: 486), oraz w podejściu terminologicznym, w którym ogranicza się on do syntaktycznego połączenia przynajmniej dwóch terminów (por. Arntz, Picht, Meyer 2002: 34; Picht 1990: 212). Wąskim ujęciem jest również propozycja Anne Lise Kjær, w myśl której frazeologizm specjalistyczny to „combinations of lexical units the nucleus of which is a term” (Kjær 1990: 4). Za szerszą można uznać przytoczoną już definicję Haralda Burgera, Annelies Buhofer i Ambrosa Sialma, w której ze względu na funkcję referencyjną termin nie jest obowiązkowym komponentem takiego frazeologizmu (por. Burger, Buhofer, Sialm 1982: 38). Znacznie szerzej frazeologizm specjalistyczny definiuje natomiast Rosemarie Gläser, określając go jako grupę wyrazową bez konotacji ekspresywnych i stylistycznych, zleksykalizowaną, zwyczajowo używaną, ustabilizowaną i reprodukowalną w określonym obszarze komunikacji specjalistycznej (por. Gläser 2007: 487). Z perspektywy translatologicznej i dydaktyki języków specjalistycznych propozycja ta wydaje się najbardziej zasadna, gdyż odpowiada potrzebom tłumaczy i dydaktyków języków specjalistycznych i może stanowić punkt wyjścia do opracowania tak bardzo potrzebnych słowników frazeologii specjalistycznej.

Rozbieżne stanowiska panują także, jeśli chodzi o przedmiot badań frazeologii specjalistycznej. Podobnie jak w przypadku definicji frazeologizmu specjalistycznego, można tutaj wyróżnić bardzo szerokie spektrum – od kon-

cepcji wąskich, które ograniczają go tylko do frazeologizmów specjalistycznych rozumianych w wąskim znaczeniu (np. DIN 2342; por. Gläser 2007: 486 czy Picht 1990: 212), aż do bardzo szerokich, obejmujących oprócz wąsko rozumianych frazeologizmów specjalistycznych także inne mniej lub bardziej stałe połączenia wyrazowe, których nie można zaliczyć ani do skupień terminologicznych ani do frazeologizmów specjalistycznych (*Lieferung erfolgt in der Reihenfolge des Bestelleingangs*), oraz standardowe sformułowania o złożonej strukturze ponadzdaniowej (*X wird die A-Produkte ausschließlich unter den angegebenen Produktbezeichnungen vorstellen*) (por. Hohnhold 1992: 225). To ostatnie podejście jest uzasadnione w kontekście bardzo dobrze rozwiniętej techniki informatycznej, pozwalającej na tworzenie terminologicznych baz danych, efektywne zarządzanie nimi i ich bieżącą aktualizację. Bazy takie umożliwiają tłumaczom na przykład szybkie wyszukanie poprawnych ekwiwalentów, a w narzędziach CAT wręcz automatyczne tłumaczenie całych fragmentów tekstu.

W ramach podejścia integracyjnego szeroką koncepcję proponuje także Rosemarie Gläser (2007: 488, 490–498), która postuluje podział frazeologii specjalistycznej na centrum i peryferyjne obszary badań, podobnie jak w badaniach frazeologii języka ogólnego. W centrum znajdują się nominacje, werbalne frazy składniowe (*Funktionsverbgefüge*) i kolokacje, dalej umiejscowione są pary wyrazowe (*Paarformeln*), a na obrzeżach systemu frazeologicznego propozycje (rutynowe formuły, których forma nie wykracza poza zdanie i których funkcją jest wpływanie na zachowanie użytkowników języka) oraz stereotypowe krótkie teksty (np. rutynowe formuły, cytaty, maksymy, których używają specjaliści porozumiewając się między sobą).

Przedstawione powyżej problemy terminologiczne i koncepcyjne wynikają nie tylko z faktu, że frazeologia specjalistyczna jest dyscypliną językoznawczą, której teoria jest jeszcze słabo ufundowana, lecz również z tego, iż badane przez nią zjawiska frazeologiczne znajdują się na pograniczu frazeologii i terminologii i żadna z tych nauk nie traktuje frazeologii specjalistycznej jako swojego podstawowego przedmiotu badań (por. Kjær 2007: 506–507). Frazeolodzy często wykluczają te zjawiska językowe ze względu na ich specyficzne właściwości oraz przynależność do systemów terminologicznych (por. Fleischer 1997: 74–75; Kjær 1992: 49). Terminolodzy stwierdzają natomiast, że zadaniem terminologii jest definiowanie terminów i opis ich użycia, a frazeologia bada, co oznaczają wyrażenia, do czego służą i jak są używane (por. Gouadec za Tryuk 2000: 101).

Dla tłumaczy, którzy w perspektywie dwujęzycznej zauważają idiosynkretyczny charakter frazeologizmów specjalistycznych i stykają się z nimi

na co dzień, wyrażenia te mają decydujące znaczenie jako swoiste elementy budowy tekstu specjalistycznego, ponieważ w tekście docelowym należy je odtwarzać w całości, podobnie jak frazeologizmy języka ogólnego. Stanowią one – jak określił to niemiecki translator Wolfram Wilss – „moduły tekstowe” (*Textbausteine*), tj. jednostki tekstu, które powtarzają się w niezminionej lub zmodyfikowanej formie zwłaszcza w tekstach specjalistycznych i które charakteryzuje duża frekwencja występowania, łatwość ich zapamiętania oraz kontekstowa elastyczność (por. Wilss 1996: 128). Z uwagi na to, że gotowe moduły tekstowe, podobnie jak odpowiadające im na makropoziomie tekstu konwencje poszczególnych gatunków tekstów, są specyficzne dla danego języka, poprawne operowanie nimi sprawia tłumaczom tekstów specjalistycznych, w tym także tekstów prawnych i prawniczych, duże trudności, tym bardziej że często są oni zdani na własne siły, ponieważ dostępne słowniki specjalistyczne takich gotowych sformułowań nie odnotowują.

Frazeologia języka prawnego i prawniczego

Teksty prawne i prawnicze odzwierciedlają swoiste porządki prawne poszczególnych krajów, które wykształciły się w wyniku odmiennych procesów historycznych, politycznych i kulturowych. Ich specyficzną cechą są zwyczajowe sformułowania, utarte zwroty, utrwalone wielowiekową tradycją kultury prawnej. Służą one nie tylko ekonomiczności i efektywności komunikacji specjalistycznej, lecz dzięki temu, że utrwalone zwroty implikują utrwalone w nich znaczenie, także stabilności i pewności prawa, czyli zasadom, jakie gwarantuje demokratyczne państwo prawa (por. Stolze 2005: 285). Tutaj tłumacz nie ma swobody wyboru rozwiązań translacyjnych, lecz jest zobowiązany do stosowania odpowiednich standardowych zwrotów, aby zachować zasadę pewności prawa także w stosunku do tekstu docelowego i aby zapewnić transparentność rozwiązań translacyjnych (por. Sandrini 1999: 39).

Frazeologia dziedziny prawa jest również integralnym elementem określonego systemu prawnego, który determinuje stabilność ich formy oraz częstotliwość użycia (por. Kjær 2007: 508). W zależności od stabilności zdeterminowanej przez normę prawną Anne Lise Kjær, autorka pierwszych publikacji poświęconych frazeologii języka prawnego i prawniczego, wyróżnia cztery grupy frazeologizmów (por. Kjær 2007: 512). Do pierwszej grupy należą gotowe związki wyrazowe, których użycie bezpośrednio nakazuje prawo – ich użycie niezgodnie z normą preskryptywną powoduje nieważność całego tekstu, w którym dany związek występuje. Drugą tworzą frazeologizmy, któ-

rych użycie prawo nakazuje tylko pośrednio – ich modyfikacja nie powoduje nieważności całego tekstu, ale ma wpływ na jego moc prawną. Do trzeciej grupy zalicza się frazeologizmy, których źródłem są cytaty z innych gatunków tekstów funkcjonujących w dziedzinie prawa i które zapewniają m.in. kontynuację i pewność prawa. Ostatnia, czwarta grupa to rutynowe sformułowania, których użycie ma jedynie charakter zwyczajowy – jeśli nie zostaną one użyte lub też wystąpią one w tekście w zmodyfikowanej formie, to nie będzie to miało żadnego wpływu na tekst.

Z uwagi na to, że wybór niewłaściwych zwrotów prawnych może prowadzić do braku wystąpienia zamierzonego skutku prawnego, jak to jest w przypadku grupy frazeologizmów, których stosowanie bezpośrednio nakazuje prawo, tłumacz tekstów prawnych i prawniczych jest zobowiązany do opanowania frazeologii specjalistycznej. Jest to istotne również dlatego, że frazeologizmy te ze względu na swoje uwarunkowanie przez system prawny danego kraju wykazują znaczne różnice w poszczególnych językach i ich forma jest nieprzewidywalna (por. Cedillo 2004: 39). Wyjątek stanowią kraje z wielojęzycznym ustawodawstwem w obrębie jednego systemu prawnego, takie jak Kanada czy Szwajcaria, w których teksty ustaw publikowane są we wszystkich językach oficjalnych (por. Drajewicz 2014: 140; Kierzkowska 2002: 146).

Aby formułować teksty specjalistyczne, które będą spełniały konwencje obowiązujące w docelowej kulturze prawnej, trzeba je opanować i reprodukcować jako całość. Należy również zauważyć, że w odniesieniu do tłumaczenia tekstów prawnych i prawniczych, a także tekstów specjalistycznych w ogólności, istnieje powszechny konsensus co do tego, że w zakresie frazeologii obowiązują konwencje języka docelowego, a dosłowne tłumaczenie skonwencjonalizowanych frazeologizmów czy tworzenie kalek semantycznych jest niedopuszczalne (por. Kielar 2000: 243; Kierzkowska 2002: 56, 123; Kjær 1992: 46; Stolze 2005: 285). Co prawda niekiedy – jak pokazuje to klasyfikacja frazeologizmów Anne Lise Kjær – nieodpowiedni wybór jednego z komponentów frazeologizmu specjalistycznego (często w konsekwencji dosłownego tłumaczenia za pomocą słownika) nie prowadzi do zmiany jego znaczenia i nie jest przez to całkowicie błędny, np. *zrobić testament* zamiast *sporządzić testament*, to jednak niewłaściwy przekład świadczy o braku profesjonalizmu tłumacza i nie budzi zaufania specjalistów będących odbiorcami tekstu docelowego (por. Picht 1990: 212; Schmitt 2002: 63). W tym miejscu warto wspomnieć, że poprawność frazeologiczna stanowi istotne kryterium oceny jakości przekładu specjalistycznego, a tym samym kompetencji tłumacza (por. KÜDES 2002: 63).

Opanowanie frazeologii jest trudną materią, ponieważ wiąże się ono jednocześnie z koniecznością zdobycia gruntownej wiedzy z dziedziny prawa (por. Kjær 1992: 46–47). Świadczą o tym nie tylko opinie badaczy (np. Pieńkos 1999: 40) oraz błędy popełniane na egzaminie państwowym przez kandydatów na tłumacza przysięgłego (por. Kubacki 2012: 229), lecz także błędy popełniane przez samych legislatorów we własnym ojczystym języku (oczywiście nie tylko błędy frazeologiczne), czego dowodzi zebrany przez Hannę Jadacką materiał, który stał się inspiracją do napisania *Poradnika językowego dla prawników*.

Wybrane problemy tłumaczeniowe

W tej części artykułu zostaną przeanalizowane przykłady tłumaczeń frazeologizmów specjalistycznych wybrane z dwóch niemieckich przekładów kodeksu spółek handlowych (dalej zwany „ksh”) z dnia 15 września 2000 r. Oba przekłady ukazały się nakładem wydawnictwa C.H. Beck, przy czym pierwszy z nich został wydany w 2001 r. i jego autorami są tłumacz Tomasz Dominiak i prawnik Dariusz Łubowski, a drugi ukazał się w 2010 r. i został dokonany przez niemieckich prawników dra Christiana Schnella i dra Jörna Brockhuisa. Analiza dotyczy dwóch typów frazeologizmów specjalistycznych wybranych z klasyfikacji Rosemarie Gläser (2007: 488), a mianowicie nominacji i propozycji. Nominacje to zleksykalizowane dwu- lub wielowyrzowe konstrukcje językowe nazywające specjalistyczne obiekty i stany rzeczy, czyli terminy frazeologiczne (*phraseologische Termini*) w rozumieniu Haralda Burgera, Annelies Buhofer i Ambrosa Sialma (1982: 38) oraz zwroty specjalistyczne (*Fachwendungen*) w rozumieniu Pichta (1990: 212). Wśród nominacji można wyróżnić frazeologizmy nominalne (*akt oskarżenia, osoba prawna, nichteheliches Kind, Zwangsvollstreckung in das Gesellschaftsvermögen*) i werbalne (np. *sporządzić testament, wydać wyrok, eine Willenserklärung abgeben, Anklage erheben*). Propozycje to konstrukcje charakteryzujące się pewnym stopniem stabilności i występujące w różnych tekstach specjalistycznych zawsze w takiej samej formie (np. *pod rygorem nieważności, za zgodność, im Namen des Volkes, mangels Masse*).

Badanie przekładów wykazało, że ich autorzy nie zawsze kierują się konwencjami docelowego języka prawnego, w tym przypadku języka niemieckiego, oraz że nie zawsze są konsekwentni w swoich działaniach translatorskich, jeśli chodzi o obowiązującą w tłumaczeniu specjalistycznym zasadę niestosowania synonimów dla jednego i tego samego terminu, w tym przypadku

dotyczy to frazeologizmu specjalistycznego. A oto wybrane przykłady wraz z komentarzem.

Mogłoby się wydawać, że najmniej trudności translacyjnych powinny przysparzać frazeologizmy nominalne i werbalne o prostej konstrukcji, tzn. rzeczownik + przymiotnik i rzeczownik + rzeczownik w dopełniaczu oraz czasownik + rzeczownik w dopełniaczu. Okazuje się jednak, że w obu przykładach te typy frazeologizmów stanowiły dla tłumaczy problem.

Frazeologizmami nominalnymi, z których przykładem borykali się autorzy obu tłumaczeń, były *kapitał zapasowy* i *kapitał rezerwowy*. Po raz pierwszy frazeologizm *kapitał zapasowy* pojawia się w drugim zdaniu art. 154 § 3 ksh, który ma następujące brzmienie: *Jeżeli udział jest obejmowany po cenie wyższej od wartości nominalnej, nadwyżkę przelewa się do kapitału zapasowego*.

Przepis ten został przełożony, w następujący sposób:

PL¹ *Wird der Anteil zu einem Preis, der über dem Nennbetrag liegt, übernommen, so ist der Überschuss in die Kapitalrücklagen abzuführen.*

DE² *Werden Anteile für einen höheren Preis als dem Nominalwert übernommen, wird der Überschuss auf das Reservekapital übertragen.*

Polscy tłumacze wybrali ekwiwalent naturalny, tj. termin kojarzący się odbiorcy z terminem funkcjonującym w prawie niemieckim. Zapewne aby uniknąć niepożądanego utożsamienia znaczeń terminów *kapitał zapasowy* i *Kapitalrücklage*, tłumacze niemieccy, prawnicy, wybrali inne rozwiązanie, a mianowicie zastosowali ekwiwalent seminaturalny, łączący w sobie cechy ekwiwalentu naturalnego z cechami terminu źródłowego. Oba rozwiązania można by uznać za akceptowalne, gdyby były stosowane konsekwentnie. Niestety w obu przykładach zasada niestosowania wyrażen bliskoznacznych na określenie jednego i tego samego frazeologizmu została naruszona: gdy w art. 396 § 5 mowa jest o kapitale zapasowym i rezerwowym, to w przykładzie PL pojawiają się terminy *Kapitalrücklage* i *Rücklagen* (w art. 192 i 348 *kapitał rezerwowy* to *Gewinnrücklagen*). W przykładzie DE dla tych terminów znajdujemy ekwiwalenty *Kapitalrücklage* i *Reservekapital*. W art. 348 § 1 ci sami autorzy jako ekwiwalenty podają natomiast *Kapitalrücklage* i *sonstige Rücklagen*, z przypisem u dołu, że pierwszy termin został użyty na określenie kapitału zapasowego, a drugi – kapitału rezerwowego. Jeszcze inaczej przedstawia się sytuacja w art. 260, gdzie dla frazeologizmów *kapitał zapasowy* i *kapitał*

¹ Przykłady oznaczone jako PL zostały wyekscerpowane z przekładu Tomasza Dominiaka i Dariusza Łubowskiego.

² Przykłady oznaczone jako DE zostały wyekscerpowane z przekładu opracowanego przez dra Christiana Schnella i dra Jörna Brockhuisa.

rezerwowo autorzy przekładów wybrali następujące ekwiwalenty: PL *Rücklagen* i *Rückstellungen* oraz DE *Rücklagen* i *Kapitalreserven*. Przytoczone tutaj przykłady tłumaczenia świadczą o dużej niefrasobliwości tłumaczy w operowaniu ekwiwalentami. Dla objaśnienia różnic terminologicznych przytoczmy eksplikacje semantyczne omawianych tutaj terminów. Termin *Rücklagen*, nazywany także *Reserven*, stanowi część kapitałów (funduszy) własnych jednostki, będącą nadwyżką faktycznie zainwestowanego kapitału własnego nad jego nominalnie ustaloną wartością (por. Dichtl, Issing 1994: 1834; Köbler 2007: 355). Rozróżnia się przy tym dwa rodzaje tych funduszy, a mianowicie *Kapitalrücklage* i *Gewinnrücklage*. Fundusz określany mianem *Kapitalrücklage* tworzą wszystkie wkłady wspólników, które nie wchodzą do kapitału podstawowego i które nie są wkładami i udziałami w kapitale wspólników ponoszących osobistą odpowiedzialność. Fundusz zasila ją m.in. dopłaty wnoszone przez wspólników (por. Dichtl, Issing 1994: 1834). Natomiast fundusze nazywane *Gewinnrücklagen* tworzy się z zatrzymanego zysku (por. Dichtl, Issing 1994: 1834). Termin *Rücklagen* należy odróżnić od terminu *Rückstellungen*, który określa kwoty wykazywane w bilansie po stronie pasywów, przeznaczone m.in. na pokrycie groźących strat i spodziewanych zobowiązań (por. Creifelds 2014: 1074). Ten ostatni termin odpowiada polskiemu terminowi *rezerwy*, definiowanemu jako „równowartość zatrzymanej («odłożonej») w przedsiębiorstwie części wygospodarowanych aktywów z przeznaczeniem na pokrycie przewidywanych zobowiązań, kosztów i strat” (Gmytrasiewicz 2005: 660). Kapitał zapasowy, nazywany też funduszem zapasowym, jest jednym z kapitałów własnych jednostki przeznaczonym przede wszystkim na pokrycie strat. Jest on głównie zasilany z odpisów z wygospodarowanego zysku, ale dodatkowo kapitał ten może m.in. powiększać nadwyżka ze sprzedaży akcji powyżej ich wartości nominalnej pozostała po pokryciu kosztów emisji, jak i wnoszone przez akcjonariuszy dopłaty na akcje uprzywilejowane, jeśli nie zostaną przeznaczone na pokrycie nadzwyczajnych odpisów lub strat (w spółce akcyjnej) lub nadwyżka ceny nabycia udziałów nad ich wartością nominalną oraz dopłaty wspólników (w spółce z ograniczoną odpowiedzialnością) (por. Gmytrasiewicz 2005: 355). Kapitał rezerwowo, nazywany również celową rezerwą kapitałową, to także element kapitałów własnych jednostki, który może być tworzony na mocy umowy lub statutu i którego przeznaczeniem jest finansowanie szczególnych strat i wydatków, w szczególności zabezpieczenie finansowania planowanych przedsięwzięć związanych ze znacznymi wydatkami lub obciążonymi dużym ryzykiem. Zasilają go przede wszystkim odpisy z zysku (por. Gmytrasiewicz 2005: 358). W świetle przytoczonych definicji można stwierdzić, że zaproponowane przez tłumaczy

terminy *Kapitalrücklage* jako odpowiednik polskiego frazeologizmu *kapitał zapasowy* oraz *sonstige Rücklagen* i *Reservekapital* stanowiłyby dobre rozwiązanie translatorskie, jeśli byłyby konsekwentnie stosowane. Za poważny błąd należy natomiast uznać tłumaczenie frazeologizmu *kapitał rezerwowowy* jako *Rückstellungen*, ponieważ *Rückstellungen* to odrębny termin odpowiadający swoim znaczeniem polskiemu terminowi *rezerwy*.

Z niezrozumiałych powodów różne ekwiwalenty frazeologizmów nominalnych zostały zastosowane także na przykład dla następujących terminów: *wkład pieniężny* (PL *Bareinlage* – art. 433 § 4, art. 444 § 4, art. 309 § 3 i 4, i *Geldeinlage* – art. 431 § 5; DE *Bareinlage* – art. 309 § 3, 433 § 4, art. 444 § 4, i *Geldeinlage* – art. 309 § 4 – tutaj nawet w następujących po sobie paragrafach (sic!)) oraz *sprawozdanie finansowe* (PL *Finanzbericht* – np. art. 4 § 1 pkt 11, art. 112 § 4, art. 120 § 1, i *Bilanz* – art. 81 § 1, art. 176 § 2, art. 179 § 1; DE *Finanzbericht* – art. 4 § 1 pkt 11 i art. 540 § 1 pkt 2, *Jahresabschluss* – art. 10¹, *Abschlussbericht* – art. 81 § 2, *Jahresabschlussbericht* – np. art. 112 § 4, art. 120 § 1 i 2, art. 176 § 2). I tutaj ponownie mamy do czynienia z poważnym błędem popełnionym przez polskich tłumaczy – prawdopodobnie na skutek braku specjalistycznej wiedzy – gdyż bilans stanowi część sprawozdania finansowego (art. 45 ust. 2 ustawy z dnia 24 września 1994 r. o rachunkowości).

Podobne problemy tłumaczom sprawił frazeologizm nominalny *czas trwania spółki*. W kodeksie spółek handlowych termin ten występuje łącznie 13 razy. Co ciekawe, w przypadku występowania tego frazeologizmu w serii, gdzie występuje on jako jeden z punktów danego artykułu, polscy tłumacze zdecydowali się na ekwiwalent naturalny PL *Dauer der Gesellschaft* (np. art. 25 pkt 1, art. 91 pkt 6, § 133 pkt 9, art. 157 § 1 pkt 6, § 318 pkt 10). Natomiast w czterech paragrafach, gdzie frazeologizm ten tworzy wyrażenie przyimkowe z przyimkami *w* lub *podczas*, w przekładzie pojawia się kalka leksykalna PL *während des Bestehens der Gesellschaft* (art. 36 § 1, art. 62 § 1, art. 189 § 1 i art. 344 § 1). Znacznie szerszy wachlarz rozwiązań translatorskich proponują w tym względzie tłumacze niemieccy: DE *Dauer des Bestehens der Gesellschaft* (art. 25 pkt 1), *Dauer der Gesellschaft* (art. 91 pkt 6, art. 130 pkt 3, art. 157 § 1 pkt 6, art. 166 § 1 pkt 8, art. 304 § 1 pkt 3, art. 318 pkt 10), *Zeit des Bestehens der Gesellschaft* (art. 105 pkt 5), *Zeitraum des Bestehens der Gesellschaft* (art. 133 § 1 pkt 9). Jeśli natomiast chodzi o wyrażenia przyimkowe, to zostały zastosowane dwa ekwiwalenty, a mianowicie DE *während der Dauer der Gesellschaft* (art. 36 § 1) i *während des Bestehens der Gesellschaft* (art. 62 § 1, art. 189 § 1 i art. 344 § 1).

Wydaje się, że polscy tłumacze gorzej radzą sobie z frazeologizmami werbalnymi. Przykładami tłumaczeń nierespektujących frazeologii niemieck-

kiego języka prawnego są wykonywać prawa – PL *Rechte wahrnehmen* (art. 6 § 5) zamiast *Rechte ausüben*, wyrazić zgodę – *Zustimmung aussprechen* (art. 17 § 2) zamiast *Zustimmung erteilen*, zatwierdzić sprawozdanie finansowe – *Finanzbericht bestätigen* (np. art. 202 § 1 i 2, art. 203 § 3, art. 218 § 2, art. 369 § 4) i *Finanzbericht annehmen* (art. 218 § 1) zamiast *Jahresabschluss feststellen*.

Polskim autorom przekładu ksh trudności sprawiają także propozycje. Dla często używanego sformułowania *o którym/której/których mowa* w wybrano tłumaczenie dosłowne *von etwas ist die Rede*, tj. związek wyrazowy, który nie jest używany w niemieckich tekstach prawnych. Należy jednak podkreślić, że rozwiązanie to jest stosowane bardzo konsekwentnie. Jako przykład przytoczmy treść art. 7 § 2 oraz jego tłumaczenie:

Ujawnieniu podlega także okoliczność, że umowa nie reguluje lub wyłącza odpowiedzialność spółki dominującej, o której mowa w § 1.

PL *Offenzulegen ist darüber hinaus der Umstand, dass die Haftung der dominierenden Gesellschaft, von der in § 1 die Rede ist, im Vertrag nicht geregelt oder ausgeschlossen wurde.*

DE *Der Bekanntgabe unterliegt auch die Tatsache, dass der Vertrag keine Regelung über die Haftung der in § 1 genannten herrschenden Gesellschaft enthält oder sie ausschließt.*

Powyższe tłumaczenie pokazuje, że niemieccy tłumacze zdecydowali się na propozycję *in [...] genannt*. W innym miejscu przekładu pojawia się także skonwencjonalizowana formuła *im Sinne von* (np. art. 6 § 5, art. 11 § 1, art. 39 § 3, art. 137 § 3).

Innym przykładem propozycji jest sformułowanie *przepisy [...] stosuje się odpowiednio*, która z dużą konsekwencją została oddana w przekładzie polskich autorów konstrukcją *die Vorschriften [...] finden sinngemäß Anwendung* (np. art. 2, art. 89, art. 149 § 1, art. 166 § 3, art. 170 § 2, art. 185 § 4), ponieważ tylko w trzech miejscach zastąpiono ją propozycją stosowaną w aktach niemieckiego prawa handlowego *die [...] Vorschriften gelten sinngemäß* (art. 337 § 6, art. 435 § 1 i art. 451 § 1) i w jednym rzadko stosowaną konstrukcją *die Vorschriften [...] werden sinngemäß angewendet*. Rozwiązanie translacyjne *die Vorschriften [...] finden sinngemäß Anwendung* jest prawdopodobnie niezamierzoną kontaminacją dwóch propozycji stosowanych w tekstach normatywnych prawa niemieckiego, a mianowicie *die Vorschriften [...] gelten sinngemäß* i *die Vorschriften [...] finden entsprechende Anwendung*. Niemieccy tłumacze stosowali natomiast skonwencjonalizowane propozycje, czyli *die Vorschriften [...] gelten entsprechend* (np. art. 2, art. 6 § 6, art. 89, art. 149 § 1, art. 150 § 1, art. 170 § 2), *die Vorschriften [...] finden entsprechende Anwendung* (np. art. 11 § 2, art. 49 § 1, art. 103, art. 185 § 4), *die Vorschriften [...]*

gelten sinngemäß (np. art. 97 § 2, art. 497 § 1, art. 512 § 2, art. 518 § 2, art. 520 § 2 i 3) oraz *die Vorschriften [...] sind entsprechend anzuwenden* (art. 26 § 5, art. 156, art. 257 § 3, art. 261).

Podsumowanie

Przedstawiony w niniejszym artykule niewielki fragment analizy dwóch przekładów kodeksu spółek handlowych potwierdza tezę, że opanowanie i prawidłowe posługiwanie się frazeologią specjalistyczną jest trudnym zadaniem, i to zarówno dla specjalistów (prawników), jak i tłumaczy, zarówno dla rodzimych użytkowników języka, jak i dla osób posługujących się językiem obcym. Przeprowadzone badanie pozwala na sformułowanie wniosku, że polscy autorzy przekładu, z których jeden jest tłumaczem, a jeden prawnikiem, lepiej opanowali techniki translatorskie niż tłumacze niemieccy. W tym przypadku uzupełnienia wymaga natomiast wiedza na temat frazeologizmów funkcjonujących w niemieckich tekstach prawnych i prawniczych będących tekstami paralelnymi w stosunku do tekstów tłumaczonych. Co prawda zastosowanie innych nieskonwencjonalizowanych konstrukcji nie zaburza rozumienia tekstu, ma jednak wpływ na jego postrzeganie jako tekstu specjalistycznego. Natomiast wybór niewłaściwego frazeologizmu, wynikającego albo z niefrasobliwości albo z niewiedzy, może niekiedy wywołać niezamierzone, lecz bardzo poważne skutki prawne.

Odwrotną sytuację można zaobserwować w przypadku wymienionych w niniejszym artykule tłumaczy niemieckich, będących z zawodu prawnikami, ponieważ mają oni bardzo dobrze ugruntowaną wiedzę specjalistyczną w zakresie prawa niemieckiego, lecz z dużą dowolnością posługują się technikami translatorskimi i nie zawsze przestrzegają zasad obowiązujących w tłumaczeniu specjalistycznym. Tłumaczenie jednego i tego samego frazeologizmu specjalistycznego zawartego w tekście wyjściowym przy użyciu różnych form języka docelowego u odbiorcy tekstu może wywołać niepewność. Może on bowiem dojść do wniosku, że pod różnymi wyrażeniami językowymi kryją się różne treści specjalistyczne.

Powyższe wnioski potwierdzają słuszność tezy Jerzego Pierńkosa (1999: 136), że tłumaczem tekstów prawnych i prawniczych powinna być osoba, która zna daną dziedzinę prawa i nie tylko doskonale posługuje się językiem obcym, ale ma także dobrze opanowany warsztat translatorski. Podsumowując, oprócz wiedzy z zakresu terminologii prawnej i prawniczej tłumacz tekstów specjalistycznych musi również posiadać wiedzę na temat frazeologii

i gatunków tekstów przyjętych w tej dziedzinie, a także szeroko rozumianą kompetencję translatorską.

Literatura

- Arntz, R., Picht, H., Mayer, F., 2002, *Einführung in die Terminologiearbeit*, Hildesheim.
- Burger, H., 2003, *Phraseologie. Eine Einführung am Beispiel des Deutschen*, Berlin.
- Burger, H., Buhofer, A., Sialm, A., 1982, *Handbuch der Phraseologie*, Berlin–New York.
- Cedillo, A.C., 2004, *Fachsprachliche Kollokationen. Ein übersetzungsorientiertes Datenbankmodell Deutsch-Spanisch*, Tübingen.
- Creifelds, C., 2014, *Rechtswörterbuch*, München.
- Dichtl, E., Issing, O. (red.), 1994, *Vahlens Großes Wirtschaftslexikon*, t. 1–4, München.
- Drajewicz, D., 2014, „List żelazny w ustawodawstwach państw niemieckojęzycznych”, [w:] *Prokuratura i Prawo*, nr 2, s. 127–148.
- Fleischer, W., 1997, *Phraseologie der deutschen Gegenwartssprache*, Tübingen.
- Gläser, R., 2007, „Fachphraseologie”, [w:] *Phraseologie: Ein internationales Handbuch zeitgenössischer Forschung*, H. Burger i in. (red.), Berlin, s. 482–505.
- Gmytrasiewicz, M., (red.), 2005, *Encyklopedia rachunkowości*, Warszawa.
- Gréciano, G., 1995, „Fachphraseologie”, [w:] *Rand und Band. Abgrenzung und Verknüpfung als Grundtendenzen des Deutschen*, R. Métrich, M. Vuillaume (red.), Tübingen, s. 183–195.
- Groot de, G.-R., 1999, „Das Übersetzen juristischer Terminologie”, [w:] *Recht und Übersetzen*, G.-R. de Groot, R. Schulze, R. (red.), Baden-Baden, s. 11–46.
- Hohnhold, I., 1992, „Terminologisch relevante Phraseologie in Fachtexten”, [w:] *Terminologie et Traduction*, nr 2–3, s. 251–270.
- Jadacka, H., 2002, *Poradnik językowy dla prawników*, Warszawa.
- Jopek-Bosiacka, A., 2006, *Przekład prawny i sądowy*, Warszawa.
- Kielar, B.Z., 2000, „O tłumaczeniu tekstów specjalistycznych”, [w:] *Problemy komunikacji międzykulturowej. Linguistyka translatoryka, glottodydaktyka*, B.Z. Kielar i in. (red.), Warszawa, s. 235–246.
- Kierzkowska, D., 2002, *Tłumaczenie prawnicze*, Warszawa.
- Kjær, A.L., 1990, „Phraseology Research – State-of-the-Art. Methods of de-

- scribing word combinations in language for specific purposes”, [w:] *Terminology Science & Research, Journal of the International Institute of Terminology Research – IITF*, t. 1, nr 1–2, s. 3–20.
- Kjær, A.L., 1991, „Phraseologische Wortverbindungen in der Rechtssprache?“, [w:] *EUROPHRAS 90*, Ch. Palm (red.), Uppsala, s. 115–122.
- Kjær, A.L., 1992, „Normbedingte Wortverbindungen in der juristischen Fachsprache (Deutsch als Fremdsprache)“, [w:] *Fremdsprachen Lehren und Lernen*, E. Zöfgen (red.), Tübingen, s. 46–64.
- Kjær, A. L., 2007, „Phrasemes in legal texts“, [w:] *Phraseologie: Ein internationales Handbuch zeitgenössischer Forschung*, H. Burger i in. (red.), Berlin, s. 506–516.
- Köbler, G., 2007, *Juristisches Wörterbuch*, München.
- Kubacki, A.D., 2012, *Tłumaczenie poświadczane. Status, kształcenie, warsztat i odpowiedzialność tłumacza przysięgłego*, Warszawa.
- KÜDES = Konferenz der Übersetzungsdienste europäischer Staaten, 2002, *Empfehlungen für die Terminologearbeit*, Bern.
- Picht, H., 1990, „Die Fachwendung – ein Stiefkind der Fachübersetzung“, [w:] *Übersetzungswissenschaft. Ergebnisse und Perspektiven*, R. Arntz, G. Thome (red.), Tübingen, s. 207–215.
- Pieńkos, J., 1999, *Podstawy juryslingwistyki. Język w prawie – prawo w języku*, Warszawa.
- Sandrini, P., 2009, „Der transkulturelle Vergleich von Rechtsbegriffen“, [w:] *Legal Language in Action: Translation, Terminology, Drafting and Procedural Issues*, S. Šarčević (red.), Zagreb, s. 151–165.
- Schmitt, P.A., 2002, „Fachübersetzen – eine Widerlegung von Vorurteilen“, [w:] *Übersetzen und Dolmetschen. Eine Orientierungshilfe*, J. Best, S. Kalina (red.), Tübingen–Basel, s. 60–73.
- Stolze, R., 1999, *Fachübersetzen. Eine Einführung*, Tübingen.
- Stolze, R., 2005, „Transparentes Übersetzen im Bereich des Rechts“, [w:] *Kultur, Interpretation, Translation*, H. Salevsky (red.), Frankfurt am Main, s. 275–290.
- Stolze, R., 2010, „Kulturelle Aspekte beim Fachübersetzen“, [w:] *Diskurs und Terminologie beim Fachübersetzen*, J. Maliszewski (red.), Frankfurt am Main, s. 11–30.
- Tryuk, M., 2000, „Frazeologia terminologiczna. Kilka uwag o frazeologii w terminologii“, [w:] *Problemy frazeologii i leksykografii*, A. Kątny, K. Hejwowski (red.), Olecko, s. 99–108.
- Wilss, W., 1996, *Übersetzungsunterricht. Eine Einführung. Begriffliche Grundlagen und methodische Orientierungen*, Tübingen.

Worbs, E., 1998, „Was ist fachsprachliche Phraseologie? Überlegungen am Beispiel der deutschen und polnischen Börsensprache”, <http://www.fb06.uni-mainz.de/inst/is/polnisch/texte/boersensprache.pdf>, (dostęp: 3 września 2013 r.).

Zróżła

Aktiengesetz z dnia 6.09.1965 r., stan na dzień 23.07.2013 r., <http://www.gesetze-im-internet.de/bundesrecht/aktg/gesamt.pdf>, (dostęp: 24 września 2013 r.).

Gesetz betreffend die Gesellschaften mit beschränkter Haftung z dnia 20.04.1892 r., stan na dzień 23.07.2013, <http://www.gesetze-im-internet.de/bundesrecht/gmbhg/gesamt.pdf>, (dostęp: 24 września 2013 r.).

Gesetzbuch über die Handelsgesellschaften, tłumaczenie: 2010, [w:] *Polnische Wirtschaftsgesetze. Aktuelle Gesetzestexte in deutscher Übersetzung*, Warszawa, s. 273–459.

Handelsgesetzbuch z dnia 10.05.1897 r., stan na dzień 4.07.2013 r., <http://www.gesetze-im-internet.de/bundesrecht/hgb/gesamt.pdf>, (dostęp: 24 września 2013 r.).

Kodeks spółek handlowych. Polnisches HGGB. Zweisprachige Textausgabe Polnisch-Deutsch, tłum. T. Dominiak, D. Łubowski, Warszawa 2001.

Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dn. 24 stycznia 2005 r. w sprawie wynagrodzenia za czynności tłumacza przysięgłego, Dz.U. 2005 Nr 15 poz. 131.

Ustawa z dn. 29 września 1994 r. o rachunkowości, tekst jednolity Dz.U. 2013 poz. 330.

Selected problems in translating legal phraseological units from Polish into German

Summary

The present paper aims to draw attention to the problem of phraseological units in the translation of Polish legal texts into German. The paper is divided into two main parts. The first part is devoted to the theoretical outline of phraseology for special purposes considering particularly the phraseology of legal texts. The second part is an empirical one and discusses translation difficulties which result from linguistic and cultural differences. Translation problems are presented on the basis of two translations of the Polish commercial code into German.

Keywords: translation of phraseologisms, legal language, translation problems

